

Izabela Duraj-Nowosielska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Bogusław Kreja

1. Biogram

Urodził się 17 marca 1931 roku w Skórczu na Kociewiu, zmarł 26 grudnia 2002 roku w Gdańsku. W czasie wojny kilkakrotnie zmieniał miejsce pobytu, gdyż jego rodzina – ze względu na działalność ojca – zmuszona była się ukrywać; po wojnie uczęszczał do gimnazjum w Starogardzie Gdańskim. W latach 1950–1955 studiował polonistykę na KUL-u, ukończoną magisterium na podstawie pracy dotyczącej gwar lubelskich, której recenzentem był Tadeusz Brajerski. W czasie studiów jeździł też na seminaria językoznawcze do Warszawy, gdzie poznał m.in. W. Doroszewskiego. Po studiach był przez rok zatrudniony w Pracowni Atlasu i Słownika Gwar Polskich PAN, kierowanej przez K. Nitscha. W latach 1956–1960 pracował jako stażysta, a później – do 1961 roku – adiunkt w Katedrze Języka Polskiego UAM, której kierownikiem był wówczas W. Kuraszkiewicz. Pod jego kierunkiem napisał doktorat („Oboczne formy zaimkowe typu *jego/go* i *jej/il/ji*” [1962]), obroniony w 1960 roku. Od 1961 roku był związany z Gdańskiem, wykładając początkowo w WSP, a następnie na UG; prowadził też zajęcia w WSP w Słupsku (późn. Pomorska Akademia Pedagogiczna) i w Bałtyckiej Wyższej Szkole Humanistycznej w Koszalinie. W latach 1970–1978 i 1981–2002 był kierownikiem Zakładu Współczesnego Języka Polskiego UG (późn. Zakładu Języka Polskiego). W 1969 roku habilitował się na podstawie rozprawy „Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na «-ik», «-k», «-isko» i «-ina»” (1969). W 1976 roku został profesorem nadzwyczajnym, a w roku 1987 – zwyczajnym. W ciągu wielu lat pracy na uczelni wypromował 8 doktorów, ok. 500 magistrów i kilkudziesięciu licencjatów. Był także członkiem licznych komisji i towarzystw naukowych, m.in. Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN, Komitetu Językoznawstwa PAN, Komisji Słowotwórczej i Komisji Leksykologiczno-Leksykograficznej przy MKS oraz członkiem Zarządu Głównego TMJP. Współredagował czasopismo „Język Polski”. Za aktywność naukową i popularyzatorsko-dydaktyczną zdobył wiele odznaczeń i nagród, w tym Nagrodę im. Witolda Doroszewskiego za działalność na rzecz kultury języka polskiego.

Zainteresowania naukowe B.K. obejmowały przede wszystkim słowotwórstwo współczesnego języka polskiego, słowotwórstwo historyczne i porównawcze, etymologię, kulturę języka, dialektologię (głównie Kaszub i Kociewia) i onomastykę (dotyczącą zwłaszcza tych rejonów). Opublikował ok. 350 prac, w tym sześć monografii naukowych (1962, 1969, 1988, 1989, 1998, 2001); należał też do zespołu opracowującego dzieła Jana Kochanowskiego. Przedruki licznych rozproszonych artykułów z zakresu szeroko pojętego słowotwórstwa zostały zebrane w późniejszych sześciu antologiach (1985, 1996, 1999, 2000b, 2002ab), z kultury języka i etymologii – w odpowiednich częściach tomu (2002b), z onomastyki – przede wszystkim w zbiorze (2005). B.K. napisał ponadto trzy książki przeznaczone dla szerszego grona czytelników, omawiające zjawiska polszczyzny współczesnej szczególnie pod kątem poprawnościowym (2000a, 2001, 2005). Problematyka ta zajmuje wyjątkowe miejsce w twórczości B.K., który starał się w niej łączyć podejście praktyczne z pogłębionym ujęciem naukowym. Z jednej strony, z pasją odnotowywał i komentował wszelkie nowe zjawiska językowe, dociekając ich genezy i przyczyn rozpowszechniania; z drugiej strony dużą wagę przykładał do uzasadniania postulowanej normy językowej, proponując np. wyodrębnienie osobnej dyscypliny teoretycznej – ortografiki, stanowiącej zaplecze praktyki ortograficznej. Zajmował się też zagadnieniem hiperpoprawności, w tym hiperyzmami w gwarach. Zainteresowania normatywne były już widoczne w okresie studiów, kiedy to prowadził na KUL-u Skrzynkę Porad Językowych; później przez wiele lat (1973–2001) dyżurował w Telefonicznej Poradni Językowej UG. Omówienie dorobku B.K., a także wykaz prac inspirowanych jego twórczością można znaleźć w tomie „W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei” (2001); zawiera on m.in. esej autobiograficzny „Kurykuł mojego życia” oraz pełny wykaz publikacji do roku 2000. W Gdańsku organizowane były również regularnie konferencje naukowe poświęcone pamięci uczonego, zob. np. tom opublikowany po ósmej konferencji z tego cyklu, pod red. Ewy Rogowskiej-Cybulskiej (2019).

2. Gramatyka (poglądy, osiągnięcia)

Badania gramatyczne B.K. koncentrowały się przede wszystkim wokół słowotwórstwa – opisowego, historycznego, dialektologicznego i porównawczego. Pierwsza opublikowana na ten temat rozprawa (habilitacyjna) (1969), o charakterze synchroniczno-opisowym, dotyczy najczęstszych formacji ekspresywnych współczesnej polszczyzny: typu *-ik* i *-ekl-kal-ko* o funkcji deminutywnej i hipokorystycznej (rzadziej syngulatywnej) oraz *-isko* i *-ina* o funkcji – odpowiednio – augmentatywno-pejoratywnej i deminutywno-pejoratywnej. Materiał diachroniczny, w pracy również obecny, zgodnie z zamysłem autora stanowi jedynie tło opisu – co jest o tyle istotne, że w tym czasie podejście synchroniczne torowało sobie dopiero drogę w badaniach nad derywacją (dodatkowo wiąże się to z koniecznością wprowadzenia – tu i w innych opracowaniach – nowych terminów; por. zestawienie Kowalik 2005). U podłoża przedstawionych analiz leży przekonanie, że „fakty słowotwórcze układają się w pewien względnie ścisły system” (s. 6), przy czym praca jest pomyślana tak, że pierwsza para formantów ukazuje ich związek w płaszczyźnie formalnej (problem repartycji sufiksów w zależności od zakończenia tematu słowotwórczego), druga zaś para – zależności w planie funkcyjnym. Wielofunkcyjność B.K. stara się ujmować systematycznie za pomocą

odpowiednich przydawek (*mała mieścina, biedna babulina*); pokazuje też tendencję do ujednoznaczniania funkcji formantów: np. pierwotnie ekspresywne i lokatywne *-isko* ustępuje w tej drugiej funkcji formantowi z konektywem *-ow-isko*, dla uniknięcia wieloznaczności (por. *namiocisko – namiotowisko*). Druga monografia (1989), również poświęcona derywacji synchronicznej, skupia się już wyłącznie na stronie formalnej, tj. na kwestiach z pogranicza morfonologii i morfotaktyki. Zakres obydwu terminów ujmowany jest szerzej niż w tradycji lingwistycznej: morfonologia dotyczy tu nie tylko wymiany głosek w obrębie morfemów, ale też zależności między fonologicznym kształtem morfemu w temacie słowotwórczym a doborem sufiksu (np. *-ekl-ik, -iskol-sko, -skil-owski*); w ramach zagadnień morfotaktycznych z kolei znalazła się nie tylko problematyka możliwych ciągów morfemów, ale też kwestia zależności fonologicznych i morfologicznych w obrębie ciągów fonemów/morfemów. Mówi się wprost o „składni morfotaktycznej”, „składni wyrazu”, dotyczącej zresztą nie tylko wyrazów motywowanych, ale też odmiennych niemotywowanych (przyłączających morfemy końcówek). Wnioski wyprowadzane są na podstawie obszernego materiału językowego i opartych na nim zestawień statystycznych: wynika z nich m.in., że klasa form nietypowych kurczy się, ustępując z czasem formom typowym.

Poza tymi dwiema monografiami na dorobek słowotwórczy B.K. składają się dziesiątki artykułów, częściowo zebranych we wspomnianych tomach. Obok opracowań porównawczych (por. 1999) i historycznych (np. 2002) należą do nich szczególnie studia skoncentrowane na detalach współczesnej polszczyzny (np. na formacjach rzeczownikowych typu *-ina, -as, -aka, -izna, -idło czy -ynka*, przymiotnikowych typu *-awy*, na strukturze skrótowców, nazwach miejsc, rezultatów czynności, na nowych derywatach z członem *-bus, -wóz i -gate*, odrazowych konstrukcjach zestawieniowych typu *złoty medalista, narciarz wodny, skok wzwyż* i wielu innych), a także prace poruszające ogólne problemy tej dziedziny – jak typy derywacyjne, modele słowotwórcze, status formantów uznawanych za wieloznaczne, „słowotwórcza syntagmatyka” czy rola przekształceń czysto fleksyjnych w derywacji (zwanej przez autora konwersywną, co jest szerszym ujęciem konwersji niż to, które jest znane z tzw. gramatyki akademickiej Grzegorzczukowej, Puzyniny (1999)). Fakt, że metoda analizy synchroniczno-słowotwórczej dopiero krystalizowała się w czasie, kiedy B.K. prowadził swoje badania, wpłynął na to, co z perspektywy stricte synchronicznej można by uznać za pewnego rodzaju niekonsekwencję metodologiczną. Operuje się np. (2000: 25) pojęciem nadtypu słowotwórczego, obok motywowanej semantycznie kategorii słowotwórczej i wężiej rozumianego typu słowotwórczego oznaczającego derywaty o takiej samej funkcji i wykładniku. Nadtypy zbierają wyrazy mające identyczne wykładniki formalne, niezależnie od pełnionej przez nie funkcji (np. nadtyp *-ka* obejmuje formacje deminutywne, feminatywa i inne). Formant jako taki jest więc pojmowany zasadniczo unilateralnie, w oderwaniu od roli semantycznej, która jest mu przypisywana niejako w drugiej kolejności, często na zasadzie dystrybucyjnej: *-ka* z tematami czasownikowymi tworzy nazwy czynności (*sprzeczką, młocka*), z rzeczownikowymi – nazwy żeńskie. Także np. rozumienie derywacji ujemnej, jak *wódka → wóda*, jako odwrotności derywacji „dodatniej”, czyli jako desufiksacji (np. 2000: 9), możliwe jest tylko na gruncie diachronicznym – w ujęciu ściśle opisowym następuje tu wyłącznie dezintegracja tematu słowotwórczego; podobnie rzecz się ma z postulowaną przez autora derywacją „wymenną” w parach typu *grzeb(i)-eń – grzeb-yk*. B.K. zresztą najczęściej opatrywał swoje

analizy komentarzami historycznymi, czasami także porównawczymi (innosłowiańskimi i gwarowymi), i ta niezmienna tendencja do obejmowania badanego materiału jak najszerszym spojrzeniem w jakiś sposób przeważała nad dążeniem do ścisłości metodologicznej. Był to raczej słowotwórca-praktyk niż teoretyk – i ów nacisk na praktykę językową przejawiał się nie tylko w wytrwałym katalogowaniu rodzących się spontanicznie bytów językowych, lecz też chociażby w szczególnym postulatcie, by językoznawcy i w ogóle ludzie świadomie używający języka mieli wpływ na postać nowych wyrażen (np. przez udział w konkursach słowotwórczych); wychodząc naprzeciw temu postulatowi, wysunął szereg zasad dla poszczególnych etapów właściwie przebiegającego procesu nazwotwórczego (por. 2000: 191).

→ SŁOWOTWÓRSTWO

Najważniejsze publikacje

- B.K. 1962. *Oboczne formy zaimkowe typu 'jego'l'go' i 'jeji'l'ji' w języku polskim*. Poznań: PTPN.
- B.K. 1969. *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na '-ik', '-k-', '-isko' i '-ina'*. Gdańsk: GTN.
- B.K. 1985. *Wybrane zagadnienia polskiego słowotwórstwa*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 1988. *Nazwy miejscowe Kociewia i okolicy*. Gdańsk: PTTK.
- B.K. 1989. *Z morfologii i morfotaktyki współczesnej polszczyzny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- B.K. 1996. *Studia z polskiego słowotwórstwa*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 1998. *Księga nazwisk ziemi gdańskiej*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 1999. *Słowotwórstwo polskie na tle słowiańskim. Studia*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 2005. *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, t. 1–3. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 2000b. *Z zagadnień ogólnych polskiego słowotwórstwa*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 2001. *Słowotwórstwo polskich nazwisk. Struktury sufiksalne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- B.K. 2002a. *Studia i szkice słowotwórcze*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 2002b. *Wyrazy i wyrażenia. Studia i szkice z historii słownictwa, ze słowotwórstwa i kultury języka*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- B.K. 2005. *Studia onomastyczne*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.

Literatura podmiotowa

- Kleszczowa, K. 2003. „Profesor doktor Bogusław Józef Kreja (17 marca 1931–26 grudnia 2002)”. *Po-radnik Językowy* 2: 3–7.
- Kowalik, K. 2005. „Z terminologicznych propozycji Profesora Bogusława Krei (słowotwórstwo)”. *Polonica* 24–25: 313–321.
- Kreja, B. 2001. „Kurykuł mojego życia”. W *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei*, red. J. Maćkiewicz, i E. Rogowska. Gdańsk: Wydawnictwo UG, 9–52.

- Leszczyński, Z. 2003. „Wspomnienie o Bogusławie Krei”. *Roczniki Humanistyczne* 6: 9–15.
- Maćkiewicz, J., i E. Rogowska (red.). 2001. *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Milewska, B. 2003. „Wspomnienie o Profesorze Bogusławie Krei”. *Poradnik Językowy* 2: 8–10.
- Milewska, M. 2001. „Wykaz publikacji profesora Bogusława Krei”. W *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei*, red. J. Maćkiewicz, i E. Rogowska. Gdańsk: Wydawnictwo UG, 53–70.
- Rogowska-Cybulska, E. 2003. „Bogusław Kreja (17 III 1931–26 XII 2002) jako badacz języka na Pomorzu”. *Acta Cassubiana* 5: 373–381.
- Rogowska-Cybulska, E. 2006. „Bogusław Józef Kreja (17 III 1931–26 XII 2002)”. W *Z dziejów językoznawstwa polonistycznego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku i na Uniwersytecie Gdańskim (1947–2005)*, red. J. Maćkiewicz, i in. Gdańsk: Wydawnictwo UG, 343–349.
- Rogowska-Cybulska, E., i in. (red.). 2019. *Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne: materiały ósmej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci Profesora Bogusława Krei*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.